

УДК 338.43:332.122(477.85)

Прокопець Л.В.

кандидат економічних наук,

асистент кафедри економіки підприємства та управління персоналом
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

КЛАСТЕРНИЙ ПІДХІД ЯК ІНСТРУМЕНТ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Статтю присвячено теоретичним аспектам поняття «кластер». Запропоновано модель кластеру та надано характеристику етапів його розвитку. Обґрунтовано необхідність створення і функціонування кластерів як інструменту підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств. Висвітлено перешкоди та можливості розвитку кластерних формувань у сільському господарстві України.

Ключові слова: кластер, модель кластеру, життєвий цикл, сільське господарство, аграрні кластери, органічна продукція.

Прокопець Л.В. КЛАСТЕРНЫЙ ПОДХОД КАК ИНСТРУМЕНТ ПОВЫШЕНИЯ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

Статья посвящена теоретическим аспектам понятия «кластер». Предложена модель кластера и охарактеризованы этапы его развития. Обоснована необходимость создания и функционирования кластеров как инструмента повышения конкурентоспособности сельскохозяйственных предприятий. Освещены препятствия и возможности развития кластерных формирований в сельском хозяйстве Украины.

Ключевые слова: кластер, модель кластера, жизненный цикл, сельское хозяйство, аграрные кластеры, органическая продукция.

Prokopets L.V. THE CLUSTER APPROACH AS AN INCREASE INSTRUMENT OF COMPETITIVENESS FOR AGRICULTURAL ENTERPRISES

The article is devoted to theoretical aspects of the concept of «cluster». The model of the cluster and given the characteristics of the stages of its development. The necessity of creation and functioning of clusters as a tool for improving the competitiveness of agricultural enterprises. Deals with the obstacles and opportunities for the development of cluster formations in agriculture Ukraine.

Keywords: cluster, cluster model, life cycle, agriculture, agricultural clusters, organic products.

Постановка проблеми. Формою організації соціально-економічної діяльності підприємств, яка в останні роки застосовується в практиці управління та спрямована на формування їх конкурентних переваг, є кластери. Сутність проблеми, що розглядається, пов'язана зі зростаючим значенням кластерів для підвищення конкурентоздатності та інноваційності економіки, що знаходить своє відображення в широкому функціонуванні кластерів та наявності багатьох програм і ініціатив щодо їх підтримки в Європейському Союзі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливий внесок у дослідження розвитку теорії кластерів зробили такі науковці, як: М. Дельгадо, П. Кругман, А. Маршалл, М. Портер, А. Скотт, С. Стерн, Й. Шумпетер. Обґрунтуванню необхідності та окремим аспектам кластеризації в Україні присвячено праці О. Амоші, О. Богми, П. Бубенка, А. Бураяка, А. Воронова, О. Вялова, В. Геєця, С. Гриценка, В. Дубницького, Н. Каніщенка, М. Кропивка, І. Мартиняка, С. Онишка, Ю. Орловської, В. Проскуріна, П. Саблука, С. Соколенка та ін. Проблемам кластеризації одноосібних виробників присвячені розробки В. Гловацької, О. Сергійко, І. Ткачук.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Питання формування кластерів досліджені в працях багатьох науковців, однак побудова моделі кластеру та характеристика етапів його розвитку у сільськогосподарських підприємствах з урахуванням регіональних аспектів залишаються недослідженими.

Мета статті полягає у визначенні теоретичних аспектів у понятті «кластер», обґрунтуванні необхідності створення і функціонування кластерів як інструменту підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств, виявленні недоліків та можливостей розвитку кластерних формувань у сільському господарстві.

Виклад основного матеріалу дослідження. У світі прийнятий висхідний підхід до розвитку кластерів (*bottom-up approach*), який означає, що головними дійовими суб'єктами у процесі створення кластера мають бути підприємства найбільш інтегровані з місцевим ринком. При цьому мінімальною є діяльність органів державної влади, які відіграють другорядну роль і фокусуються, головним чином, на створенні відповідної інституційної інфраструктури середовища функціонування кластера та наданні різних програм допомоги, спрямованої на підтримку процесу створення кластера, особливо на ранніх стадіях.

За визначенням М. Портера, «кластери – об'єднані географічно підприємства та організації, що відносяться до них, які працюють у певній сфері та пов'язані технологіями і досвідом». Зазвичай кластери існують на тій географічній території, де є можливість спрощення процесів комунікації, взаємодії персоналу та логістичної діяльності [1, с. 4]. Своєю чергою, С. Соколенко трактує кластер як новий ефективний спосіб і систему взаємодії, постійного ділового спілкування територіально і економічно споріднених учасників виробничого процесу заради отримання кожним із них сукупного синергетичного комерційного результату [2].

За визначенням О. Кузьміна та Л. Саталкіної, кластер – це територіально обмежена система підприємств, яка забезпечує цикл від виробництва до реалізації продукції, у межі якої входять: підприємства основного виробництва, підприємства та організації, що обслуговують основне виробництво, фінансові організації, а також науково-дослідні установи, які забезпечують інноваційний розвиток [3]. Заслужує на увагу визначення М. Кропивка, в якому стверджується, що кластер в організації виробництв – це об'єднання взаємодоповнюваних підприємств, організацій і зв'язаних із ними за географічною й функціональною ознаками органів державного

управління, наукових закладів на засадах спільної діяльності на певній території з виробництва конкурентоспроможної на внутрішньому і зовнішньому ринках продукції та збільшення прибутків учасників кластера [4].

Кожне з перелічених вище визначень заслуговує уваги. Однак із метою з'ясування передумов та чинників формування кластеру нами запропонована модель кластеру (рис. 1), яка складається з двох груп чинників:

1) Внутрішні передумови, що характеризують кластер і етапи його розвитку:

- особливість кластера – описує умови і необхідність функціонування кластера (ідея, місія, бачення, головні учасники), спеціалізація, кількість і характеристика суб'єктів, потенціал попиту, пропозиції та конкурентоспроможності;

- динаміка розвитку – етап у циклі життя, модель управління, активність кластеру, шанси і загрози, сильні і слабкі сторони, ефекти діяльності;

- відносини в кластері – тип кластеру (загальний та детальний), комунікація, сфера діяльності, рівень довіри тощо.

2) Зовнішні передумови описують:

- роль кластеру для регіону й учасників: місце в політиці розвитку регіону, очікування від діяльності кластеру для регіону і учасників, можливості від діяльності кластеру;

- ключові орієнтири стосовно державної кластерної політики, стосовно конкурентоспроможності, інноваційності, ефекти діяльності в різних масштабах;

- підтримка кластеру: джерела підтримки, сфера підтримки, можливості використання підтримки.

Кожен із зазначених чинників вимагає деталізації, що можна представити як у кількісному, так і в якісному виразі. Враховуючи, що така модель є універсальною, під час побудови конкретного кластеру треба врахувати основні принципи, опрацьовані у світовій економічній літературі, зокрема: географію і територію кластера, його глибокість, широкість та густоту і структуру власності [5; 6].

Кластери як локалізовані системи виробництва та інновацій є глобальним явищем, відповідно, не обмежуються лише однією країною. Не обмежуються їх існування і лише групою розвинених країн, оскільки кластерні структури функціонують у багатьох країнах світу, навіть у тих, що розвиваються. Кластери мають часто міжгалузевий характер, тобто вони включають в себе як підприємства ключових та суміжних галузей, а також низку спеціалізованих інституцій (науково-дослідних, тренінгових, маркетингових тощо).

Особливою проблемою є процес розвитку кластеру. На нашу думку, для кластеру характерний певний цикл життя, тобто характерні певні етапи.

Характерними рисами для кожної фази є:

- Вихідний стан: відсутність формальних спільних дій; відсутність сформульованих спільних цілей; існує спільна сфера діяльності.

- Кластерна ініціатива: відсутність структури; відсутність формальних спільних дій; сформульовано вступні спільні цілі; можливе визначення неформального спільного лідера; можливе існування неформального переліку членів кластеру.

- Кластер: існує вступна організаційна структура; відсутність формальних спільних дій; можлива наявність правового документа про створення кластеру; формально вибраний лідер; визначено цілі діяльності; визначено перелік членів.

- Кластерна організація: існує організаційна структура; встановлення спільних дій; існування юридичного документа, що засвідчує створення кластеру; вибраний формальний лідер; визначено цілі діяльності; чітко сформовано перелік членів.

Представлена характеристика фаз розвитку кластеру вказує на необхідні дії щодо можливості їх створення в сільському господарстві України загалом та окремому регіоні зокрема. Прийнятий висхідний підхід до створення кластерів показує, що головні дійові особи, які беруть участь у процесі створення кластера, мають бути професіоналами, найбільш інтегрованими на місцевому ринку.

Основними чинниками процесу організації кластерів є: ресурси підприємств, нагромаджені в регіоні, економічна сфера, технологічні організації (парки, інкубатори), фінансовий капітал (підприємств, держави інших організацій), а також розуміння учасниками суті отримуваних ефектів, свідомість (розуміння локальних лідерів), організаційне і формально-правове забезпечення.

В Україні перший кластер було сформовано у 1998 р. у Хмельницькій області. На сьогоднішній день у вітчизняній економіці діють кластерні об'єднання в Івано-Франківській, Полтавській, Черкаській, Харківській, Одеській, Рівненській областях. Кластерні об'єднання функціонують у будівельній, швейній, харчовій, туристичній, деревообробній, машинобудівній галузях.

На території Чернівецької області існують певні науково-дослідні установи, що займаються питаннями сільського господарства, зокрема Буковинський інститут агропромислового виробництва Національної академії аграрних наук України, Придніпровська дослідна станція садівництва Інституту садівництва НААНУ. Наукові розробки у сфері сільського господарства проводяться і в інших наукових закладах області, зокрема в Чернівецькому національному університеті імені Юрія Федьковича, Чернівецькому торговельно-економічному інституті Київського національного торговельно-економічного університету. Спеціалізація області та оцінка умов діяльності сільськогосподарських підприємств та інших суб'єктів господарювання вказують, що в області найбільш перспективним є створення трьох кластерів: плодово-овочевого, м'ясного та агротуристичного.

Однією з перспективних форм взаємодії держави з аграрною сферою є розвиток аграрних кластерів, де на основі спеціалізації та концентрації виробництва, залучення інноваційних розробок науково-дослідних установ, формування замкнених циклів виробництва забезпечується підвищення конкурентоспроможності і прибутковості продукції, а на державному рівні за рахунок облаштування сільських територій із сучасною агросервісною, агропромисловою, житловою та культурними зонами (у вигляді агромістечок) досягається стабільний соціально-економічний розвиток регіону.

Нині розвиток аграрних кластерів в Україні ускладнений слабкістю інтеграційних зв'язків між виробниками сільськогосподарської продукції, переробними підприємствами і науковими установами, а також неготовністю більшості аграріїв стати підприємцями-інноваторами, що здатні бути ініціаторами формування агрокластерів. На жаль, в Україні існують лише поодинокі приклади функціонування саме аграрних кластерів.

На сьогодні перспективним напрямом розвитку кластерів в аграрній сфері є органічне виробництво, де учасники проекту спільно відпрацьовують проце-

дури інспекції та контролю виробництва органічної продукції, що дає їм змогу одержувати як вітчизняні, так і міжнародні сертифікати відповідності і постачати відповідно марковану продукцію на внутрішній і зовнішній ринки.

За останні роки в Україні 140 підприємств сертифіковані як виробники органічної продукції. Серед них – підприємства таких областей, як Одеська, Херсонська, Полтавська, та Західний регіон. У Чернівецькій області лише одне таке підприємство – «Верміхаус» (м. Новоселиця), яке є найбільшим виробником біогумусу та БіоВіту в СНГ. Також підприємство ТОВ «ГалсЛТД» (смт. Глибока), що займається виробництвом соків та плодово-овочевої продукції, отримало сертифікат на виробництво органічного безрезового соку.

Більшість органічних господарств України великомасштабні, у середньому з площею 3000 га. Вирощують переважно зерно (пшеницю) з метою експорту, натомість недостатній розвиток органічного виробництва фруктів, овочів, тваринницької продукції. Крім того, недосконалість досвіду та суб'єктів сертифікації органічного виробництва, низька зацікавленість виробників такої продукції, відсутність споживчого досвіду, нестача фінансової підтримки виробництва органічної продукції [7, с. 125] стримують активний процес забезпечення якісною та безпечною продукцією.

Крім того, в Україні органічне виробництво та ринок органічної продукції розвиваються без належного нормативно-правового підґрунтя. Верховною Радою України прийнято Закон України від 03.09.2013 р. «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини» [8], який має на меті врегулювання правових та економічних основ виробництва та обігу органічної сільськогосподарської продукції та сировини, заходів контролю та нагляду за такою діяльністю. Закон спрямовано на забезпечення справедливої конкуренції та належного функціонування ринку органічної продукції та сировини, покращання показників стану здоров'я населення, збереження навколишнього природного середовища, раціональне використання ґрунтів та відтворення природних ресурсів, однак наразі немає механізму його регулювання. Тобто Закон прийнятий, і це є позитивним моментом, але він має суто теоретичний характер. Незважаючи на законодавчу недостатню врегульованість, органічне виробництво в Україні стабільно розвивається.

Вплив функціонування кластерних об'єднань на рівень роботи підприємств полягає в такому:

- створюється єдиний простір, що полегшує обмін інформацією, реалізацію управлінських рішень, формування спільної стратегії;
- підприємства здійснюють взаємну підтримку ресурсами;
- кластерні об'єднання діють на основі спеціалізації та кооперації;
- здійснюється контроль над використанням залучених інвестицій;
- вартість ресурсів зменшується в результаті спільних закупівель;
- підвищується якість та розширяється асортимент продукції;
- здійснюється спільна маркетингова політика;
- існує можливість гнучкого переміщення ресурсів [3].

Однак формування кластерів в Україні здійснюється повільно через:

- психологічну неготовність до об'єднань;
- низьку мотивацію до спільних дій учасників кластерів;
- відсутність досконалої законодавчої бази щодо кластеризації та механізмів реалізації правових норм і правил відносно регіональних ініціатив;
- недосконалість реальної державної підтримки і програм розвитку кластерних систем;
- відсутність навичок та досвіду ефективного партнерства і нерозуміння їх необхідності для успішного розвитку у представників великого, середнього та малого бізнесу.

Висновки. У розвинених країнах усе більше орієнтація здійснюється на стратегію розвитку кластерів із метою повторення успіху, якого досягли країни і регіони, що змогли сформувати найбільш конкурентоспроможні виробничі системи. Світовий досвід кластеризації економіки показав, що вона справляє вирішальний вплив на процеси посилення конкурентоспроможності та прискорення інноваційної діяльності.

В Україні сформувались усі умови для розвитку кластерів. Однак необхідно розробити й затвердити стратегію підвищення конкурентоспроможності України та її регіонів на основі формування і розвитку кластерних структур; досконало розробити законодавчу базу; провести дослідження щодо визначення пріоритетів формування регіональних кластерів; на державному рівні стимулювати в регіонах формування регіональних кластерів, зокрема кластерів у сільському господарстві, кластерів сфери послуг, зеленого туризму; сприяти формуванню між-регіональних кластерів в межах України.

Звичайно, залишається низка невирішених питань, зокрема: яку організаційно-правову форму надати кластерам; як саме об'єднання в межах агропродовольчого кластера можуть підвищити конкурентоспроможність сільськогосподарських підприємств та сільського господарства, та інших питань, що становитиме базу подальших наукових досліджень.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. IRE sub group «Regional clustering and network ingasinnovation drivers»: An overview of policies and praxis in Europe [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.europe-innova.eu/c/document_library/get_file?folderId=148901&name=DLFE-6122.pdf.
2. Соколенко С. Інноваційні кластери – механізм підвищення конкурентоспроможності регіону / С. Соколенко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ucluster.org/sokolenco/2008/07/innovacijny-klastery-mexanizm-pidvyshhennya-konkurentospromozhnosti-regionu/>.
3. Кузьмін О.Є., Саталкіна Л.О. Кластери як важливий чинник залучення інвестицій на промислові підприємства / О.Є. Кузьмін, Л.О. Саталкіна // Бізнес Інформ. – 2013. – № 4. – С. 127–134 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.business-inform.net/pdf/2013/4_0/127_134.pdf.
4. Кропивко М.Ф. Концептуальний підхід до кластерної організації та управління розвитком агропромислового виробництва / М.Ф. Кропивко // Економіка АПК. – 2010. – № 11. – С. 3–13.
5. Arthurs D., Cassidy E., Davis Ch.H., Wolfe D. Indicators to support innovation cluster policy. International Journal of Technology Management. – 2009. – № 3/4. – Vol. 46.
6. Dalum B., Pedersen Ch.O.R., Villumsen G. Technological Life Cycles: Regional Clusters Facing Disruption. Paper presented at the DRUID Summer Conference on “Industrial Dynamics of the New and Old Economy – who is embracing whom?” Copenhagen/Elsinore 2002.
7. Лопатинський Ю.М. Перспективи розвитку виробництва органічної продукції в Україні / Ю.М. Лопатинський // Організаційно-економічні та правові проблеми розвитку сільського господарства

- ства та сільських територій: зб. наук. доп. та ст. Ювіл. видання; за ред. проф. Ю. Губені та проф. С. Матковського – Львів: Українські технології, 2012. – С. 123–127.
8. Закон України «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/425-18>.
9. Сьогодні / Офіційний сайт Міжнародної громадської асоціації «БІОЛан Україна» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.biolan.org.ua/uk/biolan-ukraine/today>.

УДК 658.336:658.5.012.2:340.137.041

Сазонова Т.О.
кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту
Полтавської державної аграрної академії

Осташова В.О.
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри бізнес-адміністрування та права
Полтавської державної аграрної академії

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ГОТОВНОСТІ ПЕРСОНАЛУ ДО РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОЕКТІВ ТА ЇХ ПРАВОВЕ САМОВИХОВАННЯ

У статті розглянуто зміст процесів формування професійної готовності персоналу до реалізації проектів, їх правового самовиховання. Визначено та описано компоненти, психологічні бар'єри, обов'язкові елементи готовності до реалізації професійної діяльності в рамках проектного менеджменту. Визначено завдання правового самовиховання персоналу, залученого до реалізації проектів.

Ключові слова: професійна готовність, проектне управління, самоменеджмент, синергетичність, правове самовиховання.

Сазонова Т.А., Осташова В.А. ФОРМИРОВАНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ГОТОВНОСТИ ПЕРСОНАЛА К РЕАЛИЗАЦИИ ПРОЕКТОВ И ИХ ПРАВОВОЕ САМОВОСПИТАНИЕ

В статье рассмотрено содержание процессов формирования профессиональной готовности персонала к реализации проектов, их правового самовоспитания. Определены и описаны компоненты, психологические барьеры, обязательные элементы готовности к реализации профессиональной деятельности в рамках проектного менеджмента. Определены задачи правового самовоспитания персонала, привлеченного к реализации проектов.

Ключевые слова: профессиональная готовность, проектное управление, самоменеджмент, синергетичность, правовое самовоспитание.

Sazonova T.A., Ostashova V.A. FORMATION OF PROFESSIONAL STAFF'S READINESS TO THE PROJECT MANAGEMENT AND THEIR LEGAL SELF-EDUCATION

The article discusses the processes' content of the professional's formation staff's readiness of the to the projects implementation, their legal self-education. Identifies and describes components of the psychological barriers, essential elements of readiness to professional activity's realization in the project's management framework. Defined objectives of the legal self-education personnel involved in the projects' implementation.

Keywords: professional readiness, project management, self-management, synergeticity, legal self-education.

Постановка проблеми. У зв'язку зі зростанням невизначеності та ризикованості господарської діяльності, з одного боку, та необхідності прийняття креативних управлінських рішень – з іншого, актуалізується необхідність переходу до проектного управління організацією. Проектне управління передбачає менеджмент командних груп, а отже, доцільним є приділення більшої уваги не лише професійним, але й соціально-психологічним аспектам формування проектних команд. Під час переходу до ширшого застосування проектного управління виникає необхідність зміни філософії управління як підприємства в цілому, так і персоналом зокрема. Передбачається гармонізація особистісних та колективних інтересів, установок, мотивів; перехід до командної культури управління. Вирішення зазначених завдань можливе через визначення рівня професійної готовності персоналу до реалізації проектів, створення та запровадження практики психологічного проектування при формуванні даної готовності, популяризації серед фахівців практик самоменеджменту, самовиховання та самоорганізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема психологічної готовності фахівців до професій-

ної діяльності була досліджена, зокрема, у працях Г. Ангелова, М. Бригадира, І. Буценка, М. Дяченка, Н. Євдокимової, С. Максименка, Г. Черняка. Самовихованню, у тому числі правовому, присвячено праці А.Я. Арета, Б.М. Бабія, О.О. Ганзенка, В.В. Головченка. Однак саме питанням формування професійної готовності персоналу до реалізації проектів та їх правового самовиховання в умовах сучасності присвячено недостатню увагу науковців.

Мета статті полягає у визначенні принципів, вимог та моделей формування професійної готовності персоналу до реалізації проектів у сучасних умовах, враховуючи безумовну необхідність його правового самовиховання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Висока невизначеність та змінність сучасного зовнішнього середовища організації зумовлює необхідність перегляду концептуальних засад її управління та розвитку. Природно, що все більшої популярності набуває проектна методологія управління, що передбачає, з одного боку, складний характер управлінської діяльності (охоплює багато сфер та елементів управління), а з іншого – необхідність концентрації зусиль та